

DOKUMENTI

Iz zapuščine Albina Prepeluha-Abditusa

Uvodne pripombe

V zapuščini znamenitega slovenskega politika Albina Prepeluha-Abditusa (1880—1937), najprej prodornega slovenskega socialista (v začetku stoletja), potem antikomunista (prva leta po prvi svetovni vojni), nato avtonomista in republikanca (1921—1926) in samokritičnega memoarista naše prevratne dobe, vselej pa misleca, zaskrbljenega za usodo malega slovenskega naroda, je ohranjena še obilica dokumentov, ki jih čuva sin Marko Prepeluh. Od njega sem prejel v kserokso-kopiji več listin; tri od njih prepuščam objavi in upoštevanju v našem zgodovinopisju. Bodi ob tem izrečena zahvala Marku Prepeluhu, saj je po njegovi zaslugi tudi izšel pred kratkim zbornik del Albina Prepeluha z naslovom: *Politični spisi*.

Med navedenimi tremi dokumenti so:

1. Pismo Dragotina Gustinčiča iz Ženeve Albinu Prepeluhu v Ljubljano z dne 16. decembra 1918.
2. Pismo Prijatelju Prepeluhu, predsedniku Slovenske republikanske kmečke stranke od predsedstva Kmečke internacionale v Moskvi z dne 31. decembra 1924.
3. Pismo istega predsedstva Kmečke internacionale iz Moskve z dne 20. februarja 1925, naslovljeno Kmetom vseh narodnosti Jugoslavije, odposlano Albinu Prepeluhu iz Beograda dne 8. marca 1925.

Pismo Dragotina Gustinčiča iz Ženeve dajem v celoti in nespremenjeno, v takrat rabljeni slovenščini, z izjemo nekaterih besedi, ki so izginila iz knjižne rabe in jih nadomeščam s sedanjimi izrazi (zaradi namesto radi ip.). Nekaj dodanih besedi v oglatih oklepajih so vezne narave. Opremljam pismo z opombami pod črto in s komentarjem na koncu.

Pismi predsedstva Kmečke internacionale iz Moskve dajem v svojem prevodu iz ruščine. Opremljam ju prav tako z opombami in komentarjem.

France Klopčič

I

PISMO DRAGOTINA GUSTINČIČA IZ ŽENEVE
ALBINU PREPELUHU-ABDITUSU V LJUBLJANO
Z DNE 16. DECEMBRA 1918

Pošiljajte mi „Naprej“!¹

Ženeva, 16. XII. 1918

Dragi Bine!

Včeraj sem prejel Tvojo brzojavko sledeče vsebine: Brief an Tomšič und Karte an Redaktion nicht eingelangt. Erwarte deine ausführliche Berichte sofort. Grüsse, Prepeluh.²

Iz tega vidim, na svojo veliko žalost, da so tri moja pisma, pisana med 21. in 30. novembrom na Tvoj naslov, izgubljena. Poslali smo vam tudi komplet »Yougoslavie«,³ pa se je vrnil in na naše obžalovanje ne vemo niti od kje niti zakaj.

Eno od poslanih pisem sem Ti bil pisal prej kakor Tomšiču⁴ in zato se mi še bolj čudno zdi, da ga nisi dobil.

Vzroka teh izgub sta lahko dva. Ali jih interceptirajo Italijani v Innsbrucku, kar je zelo verjetno, ker oni me predobro poznajo in zadosti sovražijo, ali pa imate v Jugoslaviji tajno cenzuro, kar se mi zdi istotoliko verjetno. Niti prvi niti drugi niso bili neinteresirani na teh mojih pismih in zato so izginila.

V pismih so bili članki, v katerih sem opisoval konferenco v Ženevi,⁵ vlogo Jugoslovanskega odbora,⁶ za katerega sem zahteval takojšen razpust, ker je sedaj samo gnezdo intrig in ker ni v njem zastopan niti en sam demokratični element in⁷ neprevidnost, ki ste jo storili s tem, da niste takoj proklamirali jugoslovanske republike, prepustivši srbski oligarhiji, da napaja Bosno in Hercegovino z velikosrbskimi idejami. Po našem mnenju najlepši moment našega ujedinjenja je zamujen in notranja državljanska vojska je od sedaj neizogibna. Šanse

¹ Mišljem je socialdemokratični dnevnik Naprej.

² Prevod: Pismo Tomšiču in dopisnica uredništvu nista prispela. Pričakujem takoj tvoja obsežna poročila. Pozdrave, Prepeluh.

³ Revijo La Yougoslavie, Organe de la démocratie indépendante yougoslave, je v letih 1917—1918 v Ženevi izdajal Dragotin Gustinčič in se v njej zavzemal za demokratično federalistično zedinjenje jugoslovanskih narodov ter nasprotoval velikosrbskim težnjam srbske vlade in politiki Jugoslovanskega odbora.

⁴ Dr. Josip Tomšič, slovenski socialist izpred prve svetovne vojne.

⁵ Očitno je mišljeno posvetovanje v Ženevi v začetku novembra 1918 med predsednikom srbske vlade N. Pašićem, zastopniki Jugoslovanskega odbora, delegati Narodnega vijeća Slovencev, Hrvatov in Srbov ter poslanci srbske opozicije. V posebni deklaraciji je N. Pašić v imenu srbske vlade pristal na priznanje Narodnega vijeća kot zastopnika južnih Slovanov v Avstro-Ogrski in A. Trumbića (predsednika Jugoslovanskega odbora) kot delegata tega vijeća pri zaveznikih. Sporazum je bil podpisan 9. novembra 1918.

⁶ Jugoslovanski odbor (1914—1919) je bil politična organizacija hrvatskih, srbskih in slovenskih emigrantov iz Avstro-Ogrske, ki je med prvo svetovno vojno vodila akcijo za osvoboditev jugoslovanskih dežel Avstro-Ogrske in njihovo zedinjenje s Srbijo in Črno goro. Znana voditelja odbora sta bila Ante Trumbić in Frano Supilo. Od Slovencev so bili v njem Bogumil Vošnjak, Gustav Gregorin in Niko Županič.

za srečen izid pa padajo od dneva do dneva, ker gloriola Srbije pri srbskem elementu od dne do dne raste in ker bo jugoslovanska oligarhija in še posebno srbijanska, predstavila to borbo kot versko ali plemensko in ne kot socialno. Pašić⁸ je bil v Srbiji dogospodaril, vojska in narod sta ga sovražila kot vraga; ali evo: Narodno veče ga je zopet posadilo v sedlo, namesto da [bi] se počakal razvoj v Srbiji.

Vi slavite Srbijo, pa še celo krvavega princa Aleksandra kot našega spasitelja pred Italijo. Kako je smešno vse to! Pašić ima vendar dogovor z Italijo in ako je Italija danes vse do Logatca, se imamo za to v prvi vrsti zahvaliti Franciji, ki je s tem hotela preprečiti gibanje proti srbski dinastiji in pa zavarovati s tem svoje milijarde in svoje koncesije v Srbiji. Tudi to, da je hotela Italija vkorakati v Ljubljano in nota polkovnika Švabića⁹ je bil samo dogovorjen maneuver, kateremu ste Slovenci grozovito nasedli. Rezon je bil, da se ne pusti niti en srbski vojak preko Donave, Save in Drine in da se ne prizna srbske okupacije, ampak svobodno ujedinjenje. Antanta bi bila s tem postavljena pred novo dejstvo in bi bila morala igrati z odprtimi kartami, tako pa se vršijo zakulisne spletkе, ki nas bodo stale dosti življenj in dosti milijard.

Da se [bi] izvršilo tako, kakor pravim, imeli bi bili predvsem dve prednosti. Predvsem bi se nam bila takoj pridružila tudi Črna gora — tega ne govorim na izust! — a drugo, v naše zemlje bi bili lahko prišli srbijanski revolucionarji, ki so danes med nebom in zemljo in vplivali od tu na srbsko prebivalstvo v Srbiji. Pa še več: tudi macedonski revolucionarji, moji prijatelji, in bolgarski bi se bili preselili v Ljubljano in v Zagreb in delo bi se bilo opravilo temeljito in kakor je treba.

II*

Razume se, to ni v interesu antante, toda za to se mi danes ne smemo vprašati. Mi razumemo antanto: ni dovolila, da se ukine dinastija v Grški in je spodila samo Konstantina in diadoha¹⁰ in napravila isto v Bolgarski. Antanta je ostala zvesta sama sebi tudi pri nas. Vendar socialni duh časa mora preko francoskih in angleških kapitalistov in mi jim nismo smeli dajati moralne podpore. Ustvariti hočejo iz nas preproste helote zato, da bi mogli udobno in mirno striči kupone [delnic] po pariških in londonskih bankah, kupone, katere bomo morali služiti mi v krvavem potu svojega obraza. To je vsa humanitarnost te gospode.

Toda sedaj so vse te jeremijade prekasne. Lisjak Pašić nam je s pomočjo antante nadel prav spretno svoj jarem in sedaj ga je treba nositi vse do konca mirovne konference in dokler bodo francoske

⁷ Manjka stavčna povezava, npr. V pismih je bila omenjena ...

⁸ Nikola Pašić, predsednik srbske vlade med prvo svetovno vojno. V kraljevini SHS je večkrat predsedoval centralni vladi v Beogradu.

⁹ Polkovnik Švabić je z odredom srbskih vojakov novembra 1918 pred Logatcem ustavil prodiranje enot italijanske vojske od Postojne proti Ljubljani. Doživel je navdušeno priznanje med slovenskim meščanstvom.

* Zaznambe I. poglavja v pismu ni.

¹⁰ Konstantin, grški kralj, diadoh, vojaški poveljnik.

in italijanske čete v naših deželah. Svarite Zagreb pred poskusi polka 53.¹¹ Vse to bi nam bilo sedaj samo na škodo. Tukaj smo prepričani, da je bil pokret v Zagrebu izzvan od buržoazije, ki je hotela dokazati, da je tudi med nami boljševizem doma, da bi mogla s tem pridobiti antanto za svoje določene namene. Dr. Trumbić je bil takoj teden po premirju izjavil dopisniku Journala des Dédats, da je pri nas vse ukrenjeno, da se boljševizem v Jugoslaviji ne razvije. Zato torej pozor! Antanta se boji boljševizma kakor vrag križa.

Vse, kar se dá sedaj napraviti, je, da se na vse strani agitira proti dinastiji, ki v resnici nima nikakih moralnih kvalit. Aleksander je cinik prvega reda. Solunska oficirska afeta,¹² ki je bila izmišljena in uprizorjena, nam je to dokazala. Afera bratov Novakovičev v Belgradu, ki so umorjeni po njegovih dispozicijah, nam dokazuje isto. Na kraju pa se tudi zagotovo ve, da je bil v direktni zvezi z umorom Franca Ferdinanda.¹³ Osebo je bil pri Principu v državni tiskarni zvečer pred odhodom [Principa] v Bosno. Takih ljudi torej ne potrebujemo za kralja.

Treba [je iti] torej med vojake in jim vse to povedati. Treba [je] razviti socialistično agitacijo zlasti med srbskimi vojaki v naših krajih.

Drugo pa, kar moramo napraviti, je, da iščemo zveze s francoskimi in angleškimi socialisti. Moje mnenje je, da je treba, da delate v najožjem sporazumu z vsemi jugoslovanskimi socialisti in da takoj odpošljete v Švico odposlanstvo, ki bi se denilo v zvezo s francoskimi socialisti in jim objasnilo naš položaj. V nas tukaj, ki znamo jezike, boste imeli vso podporo — mi smo vam na razpolago.

Kakorkoli bi bilo, mislim, da bi bilo dobro, da nam pošljete nekoga sem, da mu objasnimo situacijo, ker vidim, da še zmeraj tavate v nesigurnosti in v megli v mnogih naših vprašanjih.

Mislil sem priti za božič domov, pa ne storim tega iz več razlogov.

Predvsem delam disertacijo iz kemije in imam tu posla še za dva meseca. Ves čas bivanja v Švici sem se bavil s kmetijstvom in se specializiral za pedologijo¹⁴ in agrikulturno kemijo. Nameravam si namreč poiskati profesorsko mesto v teh predmetih in zato hočem imeti neko

¹¹ Dne 5. decembra 1918 so vojaki 25. in 53. polka v Zagrebu zapustili vojašnice in z orožjem v roki na Jelačićevem trgu zahtevali republiko; prišlo je do oboroženega spopada z vojaškimi enotami, podrejenimi novi oblasti.

¹² Solunski sodni proces je organiziralo srbsko vojaško sodišče v Solunu spomladi 1917 na pobudo regenta Aleksandra in prvakov radikalne stranke z Nikolo Pašićem na čelu zoper polkovnika Dragutina Dimitrijevića-Apisa in njegove pristaše z obtožbo, da so poizkusili državni prevrat v Srbiji in neuspeli atentat na regenta Aleksandra. Skupina Dimitrijevića-Apisa je leta 1903 strmoglavila kralja Milana Obrenovića, 1911 je ustanovila tajno organizacijo Ujedinjenje ili smrt in sodelovala v pripravah za atentat na avstro-ogrskega prestolonaslednika Franca Ferdinanda junija 1914. Sodišče je na prirjenem procesu izreklo obsodbe. Smrtna kazen je bila izvršena nad Dimitrijevićem-Apisom z dvema somišljenikoma. Vrhovno sodišče narodne republike Srbije je l. 1953 oprostilo obtožbe Dimitrijevića-Apisa in njegove tovariše.

¹³ Nadvojvoda Franc Ferdinand, prestolonaslednik Avstro-Ogrske, je padel kot žrtev atentata v Sarajevu 28. junija 1914. Atentat je izvedel član tajne organizacije Mlada Bosna Gavrilo Princip, ki je pred tem nelegalno obiskal Beograd.

¹⁴ Pedologija — tloslovje, to je nauk o lastnosti tal.

znanstveno delo in doktorat in ker sem že na kraju te stvari, ne bi je rad zapustil.¹⁵

Drugo pa, pišem obširno agrarno študijo z naslovom »Naš socializem«. Vidim, da imate mnogo dobre volje, da krenete naš socializem tja, kjer mu je pri nas edino mesto, to je v ono našo maso, ki šteje 80 odstotkov vsega našega naroda; toda v istem trenutku vidim tudi velike težkoče, ki se vam stavljajo na pot, ker se ne morete spraviti v sklad z marksističnimi tezami. Tu se nadejam, da vam bom prinesel nekaj čisto novega, kar ne bo samo oprto na najmodernejše socialne poglede, nego istodobno tudi na najmodernejšo tehnično teorijo in prakse.

To pa bi težko pisal doli, kjer ne bi imel na razpolago niti bibliotek niti sredstev. Za dober mesec dni bo gotov prvi del (teoretični), okoli 3 do 4 tiskovne pole, in bil bi vam prav hvaležen, ako bi se pobrigali za tisk. Pišem v srbohrvaščini in nameravam pridati kratek besednjak Slovincem neznanih besed. Stvar bo zelo aktualna in se bo lahko tiskala v več tisočih, ako imate sredstva.¹⁶

Dalje me ustavlja tu tudi misel, da me bode tu potrebovali prav tako, kakor mojega prijatelja in druga Nikolo Smodlako¹⁷ iz Belgrada. Oba ne mislija pred začetkom marca od tu, pa vas zato prosiva, da nas obvestite, kako si vi predstavljate stvar in kaj mislite.

Jaz sem vam že v prejšnjih, izgubljenih pismih pisal in nasvetoval, da zahtevate od naše gospode, da imate v vsaki komisiji in vsakem zastopstvu svoje zastopnike. To je velike važnosti za nas, kajti če ne, nas bodo popolnoma potisnili na stran. Trumbić-Pašićeva politika je umazana kot gnojne vile — ne pozabite na to in bodite oprezní!

Iz vzrokov, ki so se že pokazali pri prvih mojih pismih, vam najbrž ne bom mogel od tu mnogo pisati in suflirati, zato pazite na tukajšnja lista srbske in črnogorske opozicije, na »Libre Serbie« in »Srpski list«. Poskušal bom tu pisati, kolikor mi bo mogoče in kolikor mi bodo uredniki dajali prostora.

Ako ne bi bilo potovanje tako komplicirano, pripeljal bi se vsaj do Gradca, da se tam sestanemo, toda tukaj je takole: lahko iz Švice, ali težko nazaj.

Ako bi imel v Nemčiji kako poznanstvo, pisal bi vam preko Nemčije in tako izbežnil Innsbruck, toda jaz tam nikogar ne poznam.

Naša buržoazija nori po Koroškem in Štajerskem, vendar ji povejte, da mi ne ujedinjujemo rudnike in fabrike, nego jugoslovanski narod.

Pred par dnevi sem dobil od Tomšiča odgovor. Reci mu, da mu v kratkem zopet pišem.

Ako dobiš to pismo, ki bo šlo v Jugoslavijo po privatni poti, prosim, potrdi mi prejem telegrafično, da ne bom v skrbeh.

Vesele praznike tebi in vsem in delajte, ker sedaj je čas!

Tvoj Dragotin.

¹⁵ Kolikor je znano, so dogodki odveli Dragotina Ustinčiča od teh nauer.

¹⁶ Tudi o tem spisu ni podatkov.

¹⁷ Ne zamenjati z Josipom Smodlako, znanim meščanskim politikom, pozneje članom AVNOJ in ZAVNOH.

Komentar

Dragotin Gustinčič daje zgodnjo in izredno prodorno oceno s predvidevanji

Po več kot 68 letih dostopno pismo Dragotina Gustinčiča z dne 16. decembra 1918 preseneča z vrsto bistvenih spoznanj tistega časa o naši stvarnosti. Natančna in do danes veljavna je njegova ocena zgodovinskega trenutka ob nastanku Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev (SHS) 1. decembra 1918, a prav tako odtod izvirajoča sugestija slovenskim socialistom v novi državi. Iz daljne Ženeve v Švici se je oglasil prvi poziv k novi razredni delavski politiki. Zgodaj že, prodorno, s kančkom prerokbe! Doslej nismo zaznamovali podobnega pojava.

Kdo je bil Dragotin Gustinčič (1882—1974)? Doma je s Krasa, doštudiral je inženirsko stroko vodogradenj in se leta 1910 v Ljubljani opredelil za socialdemokratsko stranko. Med prvo svetovno vojno je emigriral iz Avstrije, se pridružil srbskemu narodu v vojni in deloval v švicarski emigraciji. Bil je eden ustanoviteljev komunistične stranke na Slovenskem v letih 1919—1920 in član njenega slovenskega in jugoslovanskega vodstva. Kot opazni teoretik je zaslužen za marksistično stališče do nacionalnega vprašanja. Leta 1944 se iz sovjetske emigracije vrača v Jugoslavijo, postaja prvi dekan ekonomske fakultete na univerzi v Ljubljani. Informbirojevec. Leta 1974 sprejet spet v članstvo Zveze komunistov.

Vzemimo dve osnovni postavki Gustinčičevega pisma.

Prva govori slovenskemu socialistu A. Prepeluhu o »nepredvidnosti, ki ste jo storili s tem, da niste takoj proklamirali jugoslovanske republike ...«

D. Gustinčič seveda misli na dobo od konca oktobra 1918, ko se je sesula Avstro-Ogrska, do 1. decembra 1918, ko je bilo v Beogradu razglašeno »ujedinjenje«¹ jugoslovanskih narodov (brez Bolgarov) in ustanovljena Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev. V tej enomesečni dobi je obstajala Država Slovencev, Hrvatov in Srbov, obsega joča jugoslovanske pokrajine tedaj propadle habsburške monarhije, s sedežem v Zagrebu, na čelu z Narodnim vijećem (većem). Oblika države še ni bila določena, ali bo republika ali monarhija. To enomesečno obdobje je potekalo v znaku močne jugoslovanske evforije. Nacionalne težnje so po stoletjih omejevanja in dušenja prevladale nad drugimi. Ta kratka doba ni bila izrabljena za republikansko održavljenje jugoslovanskih narodov v dotedanji Avstro-Ogrski, kakor je takrat ugotovil Dragotin Gustinčič. Politika meščanskih razredov je bila tako enostranska za »ujedinjenje«, tako ozko pokrajinska in tako malo državniška, zlasti brez zamisli o nacionalni prihodnosti, da se je iztekla v državni akt zedinjenja 1. decembra 1918 v Beogradu med Državo Slovencev, Hrvatov in Srbov ter državama Srbija in Črna gora z vnaprejšnjo odločitvijo o monarhistični ureditvi nove države, torej v obliki Kraljevine SHS z dinastijo Karađorđevićev in

s strogo centralističnim režimom. O tej obliki države ni nihče vprašal ljudstva, a ljudstvo ni terjalo razprave, zadovoljno predvsem, da se je staro in osovraženo porušilo.

Docela umestno je vprašanje, ali je imel prav Dragotin Gustinčič, ko si je tedaj zamislil »jugoslovansko republiko«.

Odgovor ni težaven. Spomnimo se najprej izjave Ivana Cankarja iz leta 1913 o »zvezni republiki jugoslovanski«, kar je močno vplivalo na slovenski narod. Nadalje se spomnimo pisanja socialdemokratskega časopisja in zahtev slovenskega delavstva na zborovanjih novembra 1918. »Naprej« je prišel na dan s ciljem, naj se ustanovi »vlada svobodnega naroda, socialna republika« (v številki 4. novembra 1918). Shod rudarjev v Zagorju se je izrekel na kratko in povsem v duhu Cankarjeve ideje: »Naša Jugoslavija naj bo jugoslovanska federativna republika« (Naprej, dne 2. novembra 1918). Delavsko zborovanje v Ljubljani, ki so se mu 10. novembra 1918 priključila podobna zborovanja po vsej Sloveniji, je terjalo: »... da mora jugoslovanska država postati socialna republika, ker le ta odgovarja našim socialističnim načelom« (Naprej, dne 11. novembra 1918). Obstajajo še druga podobna dejstva. Iz njih ni težavno izveči zaključek, da je bilo slovensko delavstvo tako po tradiciji kot po novih spoznanjih za republikansko obliko nove Jugoslavije Lahko menimo, da je tudi v drugih slojih nekaj republikanskih pristašev.

Potemtakem so se v Sloveniji novembra 1918 med obstojem Države Slovencev, Hrvatov in Srbov že porajale možnosti za — Gustinčičevo — takojšnje proklamiranje jugoslovanske republike. Očitek Gustinčičev, izrečen v pismu A. Prepeluhu, ima torej trajno zgodovinsko vrednost.

Naj dodam še, da oklic republike takrat ni bil »nemogoč« akt. Po sosedstvu so nastale republike Češkoslovaška, Avstrija, Madžarska. Ovire za takšno oklicanje so bile v samem razmerju med razredi v Sloveniji in drugih jugoslovanskih pokrajinah, predvsem v pomanjkanju ustreznih revolucionarnih sil, se pravi razredno-prevratne stranke med delavstvom.

Druga osnovna postavka Gustinčičevega pisma se glasi:

»Rezon je bil, da se ne pusti niti en srbski vojak preko Donave, Save in Drine in da se ne prizna srbske okupacije, ampak svobodno ujedinjenje.«

Tako je pisal Dragotin Gustinčič decembra 1918!

Pogumno je imenoval napredovanje srbskih čet v Vojvodino, Bosno in Hercegovino, na Hrvatsko in v Slovenijo kot okupacijo. Huda je ta beseda, toda odsevala je dejansko stanje.

Ena kardinalnih napak meščanskih razredov v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov je bila prav v dopuščanju vojaških operacij srbski vojski na ozemlju jugoslovanskih narodov južne Avstro-Ogrske.

Druga podobna kardinalna hiba istih razredov je bila v dopuščanju upravnih manipulacij srbske kraljevske administracije, ki si je poleg funkcij v domačih krajih naložila še funkcije državne administracije celotne nove Jugoslavije, to je v hrvatskih, slovenskih in drugih pokrajinah severno in zahodno od Donave, Save in Drine. To se pravi,

ni bilo ločitve med srbsko in jugoslovansko administracijo. To je bila svojevrstna uzurpacija oblasti s strani srbske kraljevine, zastrta tedaj z gesli nacionalne osvoboditve.

Obe napaki sta spremljali proces prehitevanja se in prekopanju se zedinjenja jugoslovanskih narodov. V bistvu in deloma skritem deloma očitnem velesrbstvu so vladajoči krogi srbske buržoazije vsilili svoje koncepcije zedinjenja, uspešne toliko bolj, kolikor hrvatska in slovenska buržoazija nista imeli svojih ciljev in koncepcij za ureditev nacionalnih odnosov. Nekoliko pretirano po obliki, vendar v jedru upravičene so bile kasnejše besede Miroslava Krleže: »... mi smo se godine 1918 sastali kao jato gusaka«.

Tej oceni omenjenih osnovnih postavk Gustinčičevega pisma lahko pridružimo prav tako pozitivna vrednotenja drugih bistvenih zadev takratnega časa, danih v pismu: o politiki antante, o Jugoslovanskem odboru in Anteju Trumbiću, o srbski vladi Nikole Pašića, o regentu Aleksandru in dinastiji Karadorđevićev, o solunski aferi, o polkovniku Švabiću.

Pretirana so pa bila pričakovanja, da bi se srbijski, bolgarski in makedonski revolucionarji »preselili v Ljubljano in Zagreb«, delovali od tamkaj v svojih deželah in poskrbeli, da bi bilo »delo« opravljeno »temeljito in kakor treba«. Mišljen je bil seveda socialni prevrat. Po prvem vtisu se zdi pretirana tudi trditev, da po »zamujenem« »najlepšem momentu našega ujedinjenja« postaja »notranja državljanska vojska... neizogibna«. Če upoštevamo upore slavonskih in dolenskih kmetov, stavke in generalne stavke, tako imenovane »komune« idr., pa trditev pravilno nakazuje razvoj, kakor je potekal v letih 1919—1920.

Umestni so bili nasveti D. Gustinčiča glede tekoče dejavnosti, zlasti glede zvez slovenskih socialistov s francoskimi in angleškimi socialisti. Slovenska socialdemokratska stranka se je lotila teh zvez dokaj energično, toda na podlagi Druge internacionale navzlic dejstvu, da je propadla v trušču in omamljenosti patriotizma v začetku prve svetovne vojne, zaradi česar se je Henrik Tuma takoj leta 1914 odločil za novo internacionalo.

Pismo s svojimi ocenami in predlogi se izliva na koncu v aktualen klic: »sedaj je čas!« Čas, kajpak, za revolucionarno politiko.

Toda Albin Prepeluh takrat že ni bil več pravi naslov za revolucionarna dejanja. Od nekdanjega svetlega nosilca idej socializma med mali narod Slovencev se je odpravil na pot desnega reformizma in sodelovanja z domačim meščanstvom. Tega D. Gustinčič še ni mogel vedeti. Zato mu je zaupal svoje namere, celo svoj načrt znanstvenih študij v Švici, a potem vrnitve v domovino, poln upanj. Pred vojno sta si bila prijatelja, o čemer pričajo ohranjena pisma iz leta 1912 in 1913, ko Gustinčič razodeva Binetu, to je Prepeluhu, svoje osebne zadeve in celo svoje simpatije do »gospodične Olge«.

Kmalu sta si bila prijatelja v laseh... To se je zgodilo leta 1919, ko se je Dragotin Gustinčič zavzemal za komunizem, a Albin Prepeluh udinjal domačemu meščanstvu v graditvi »novega doma« — toda ne socialističnega.

II

Štev. 277/c

Moskva, 31. XII, 1924

PRIJATELJU PREPELUHU, PREDSEDNIKU
SLOVENSKE REPUBLIKANSKE KMEČKE STRANKE

Ljubljana

Dragi prijatelj!

Ko zdaj Pašić po napotilih Chamberlaina in Mussolinija pričenja po vsej Jugoslaviji z divjo gonjo zoper kmete in delavce, se vaši stranki odpirajo zelo dobri izgledi za razvoj. Ko so zdaj kmečke množice po vsem svetu pred izbiro: za Kmečko internacionalo¹ ali proti njej, dobiva teror proti Radićevi stranki zaradi njenega pristopa h Kmečki internacionali velikanski zgodovinski pomen v osvobodilnem gibanju kmetov. Tak položaj mora vaša stranka izkoristiti za uvrstitev med zagovornike delovnih kmetov. Najboljša zaščita in podpora Radićevi stranki ter vašemu dragemu tovarišu Radiću bo javna navezava tesnih bratskih stikov vaše stranke s Kmečko internacionalo. Odkrita vaša izjava o odnosu do Kmečke internacionale lahko najboljše pomaga Radiću in hrvatskemu kmečkemu stanu v izredno težkem trenutku.

Kmečka internacionala bi hotela z vsemi silami braniti hrvatske kmete in Radićevo stranko. Bo pa lahko njen nastop imel tem večjo veljavo, čim več kmečkih strank in organizacij se bo združilo okoli nje. Zato je naloga vaše stranke kot resnično neodvisne kmečke stranke, da pristopi h Kmečki internacionali.

Dvomimo, da bi si Pašić upal uporabiti zakon o zaščiti države zoper vašo stranko, kajti to bi v tujini tolmačili kot njegovo slabost in pričalo bi o predrznem nasilju proti vsemu delovnemu ljudstvu. Če bi se pa, recimo, lotil tega, bi vaši stranki prinesel popularnost v vsej deželi.

Prepričani smo, da se boste pogumno zavzeli za Radićevo stranko in Kmečko internacionalo — v prid osvoboditve kmetov. Menimo, da je naša dolžnost opozoriti vas na te izredno važne okoliščine in pri-

¹ Kmečka internacionala, imenovana tudi Rdeča kmečka internacionala, v ruski okrajšavi Krestinterna (po besedi krestjanska, to je kmečka), je bila pomožna organizacija Komunistične internacionale. Sedež je imela v Moskvi. Obstajala je od leta 1923, ko se je sestel v dneh od 10. do 16. oktobra v Moskvi prvi kongres zastopnikov kmečkih organizacij Sovjetske zveze, Poljske, Nemčije, Francije, Češkoslovaške, Bolgarije, Združenih držav Amerike, Mehike, Norveške, Švedske, Finske, Indokitajske, Japonske idr., do leta 1933. Poglavitno njeno geslo je bilo »Kmetje in delavci vseh dežel, združite se!« Razgibani dejavnosti prvih let ni sledil vzpon v naslednjih letih. Leta 1924 je med bivanjem v Moskvi Stjepan Radić včlanil Hrvatsko republikansko seljačko stranko (HRSS) v Kmečko internacionalo.

čakujemo odgovora na to vprašanje, a prav tako sporočila o določenih sklepih in ukrepih vaše stranke.

Bratske kmečke pozdrave!

Član predsedstva in namestnik
generalnega sekretarja:

T. Dombal

Član mednarodnega kmečkega
sveta in organizacijski sekretar:

N. Orlov

Naslov: Moskva, Bojarski dvor

Naslov za brzojavke: Krestinterna, Moskva

Okrogli pečat:

Generalni sekretariat Mednarodnega
kmečkega sveta

Na zgornjem levem robu pisma
je z roko zabeleženo:

Izročeno 27. I. 1925

Štev. 292/600

Moskva, 20. II. 1925

KMETOM VSEH NARODNOSTI JUGOSLAVIJE

Dol z morilci in sleparji!

Vso oblast kmetom in delavcem!

Bratje kmetje!

Pravkar ste prestali težavne preizkušnje. Volitve v skupščino so potekale v znaku divjega in surovega obračunavanja s kmečkim *stahom in delavskim razredom*. Pašić in Pribičević² sta se lotila vseh nasilnih sredstev, podlosti in ponarejanja, da bi dosegla večino v parlamentu in tako obdržala oblast velikosrbske fašistične klike nad delovnim ljudstvom vasi in mest. Aretacije, mučenja, oborožena moč in dotlej neznane sleparske metode — predrzna kraja volilnih glasov — so prispevale navsezadnje, da sta Pašić in Pribičević dobila v skupščini pičlo večino nekaj poslancev. Pretekle volitve³ so razodele, da hvaljena meščanska demokracija ne pomeni nič drugega kot plašč,

² Nikola Pašić, vodja srbske radikalne stranke, in Svetozar Pribičević, vodja Samostojne demokratske stranke, sta načelovala v letih 1923—1925 centralni vladi v Beogradu. V času njune skupne politike je bil storjen prvi poizkus ustanoviti fašistično gibanje v državi (Orjuna) in bil izvršen decembra 1924 z Obznano udar zoper Radićevo Hrvatsko republikansko seljačko stranko; Stjepan Radić je bil 5. januarja 1925 aretiran. Spopad se je končal s kapitulacijo Radića, z odpovedjo HRSS večini svojih političnih ciljev, z vstopom 18. julija 1925 Stjepana Radića v centralno vlado v Beogradu na čelu z N. Pašićem. Stranka S. Pribičevića se je znašla v opoziciji.

³ Gre za skupščinske volitve 8. februarja 1925.

s katerim se ogrinja krvava diktatura veleposestnikov in kapitalistov. In vendar so navzlic nezaslišanemu surovemu nasilju ohranile svoje moči vse stranke, ki so vodile množice v odpor zločinski politiki Pašića in Pribičevića. Tako je zlasti z zmago Hrvatske republikanske seljačke stranke v volitvah, čeprav sta Pašić in Pribičević nanjo usmerila glavne udarce. Sploh je povsod propadel naskok velikosrbskih fašistov, kjer so kmetje organizirano nastopili. Samo v Makedoniji, kjer kmečko gibanje nima organizirane oblike, se je Pašiću in Pribičeviću posrečilo s terorjem zoper kmete pobrati vse poslanske mandate, kar je nezaslišano in neverjetno dejstvo, ko vemo, da se prebivalstvo Makedonije z orožjem v roki bojuje proti velikosrbski okupaciji. Vendar postaja dejstvo razumljivo, če upoštevamo, da je vlada Pašića-Pribičevića spremenila Makedonijo v pravo vojaško taborišče. Žandarji so gonili kmete volit vladne stranke z grožnjami, da požgo vasi in postreljajo prebivalstvo, če bi zmagale opozicijske stranke. Takšno je uresničevanje veleposestniško-kapitalistične demokracije.

Z nesramnim ponarejanjem in nezaslišanim terorjem si je Pašić pridobil v parlamentu malenkostno večino, ki bo njegovi oblasti dajalo zakonito obliko. Če pa bi kmetje Makedonije bili množično organizirani, bi se Pašiću nikoli ne posrečila večina. Zato je potrebno v vseh pokrajinah Jugoslavije ustvariti množične bojovne organizacije delovnih kmetov.

Krvave volitve pomenijo še eno obdobje v zgodovini osvobodilnega gibanja delovnega ljudstva vseh narodov Jugoslavije. Pašić se je požvižgal na demokracijo in si je s surovo silo proti volji večine narodov zagotovil oblast. Naj kmetje upoštevajo to dejstvo in odtod storijo zaključke. Zadnje volitve so še enkrat dokazale, da si lahko kmetje priborijo boljšo prihodnost samo z zanašanjem na lastne sile. In k temu se morajo pospešeno pripravljati. Nastopil bo odločilni trenutek za zmagovite nastope.

Dežela se bo srečala s polomom, če bo še naprej prenašala oblast Pašića in Pribičevića. Pašić se je sporazumel z angleškimi kapitalisti in veleposestniki-lordi, da po njihovi volji ustanovi vojno ligo proti nevarnosti boljševizma na Balkanu. Dejansko se Pašić in Pribičević in vsi balkanski vladarji združujejo z veleposestniki in kapitalisti drugih držav pod geslom boja z boljševizmom, da bi nastopili zoper lastne kmete in delavce. Pod boljševiško nevarnostjo pojmujejo: hotenje kmetov in delavcev, da veleposestnikom odvzamejo zemljo in jo brezplačno razdelijo med kmete, ki imajo malo zemlje ali nobene; strmoglavljenje kapitalistov; osvoboditev vseh zatiranih in zaslužjenih narodov ter njihovo državno neodvisnost; odrešitev od prehudih davčnih bremen, s katerimi se okoriščajo sovražniki ljudstva; prenehanje sovražnosti med posameznimi narodi in na ta način odstraniti nevarnost novih vojn; ustanovitev oblasti kmetov in delavcev. Da bi se rešila groženj te »boljševiške nevarnosti« lastnih kmetov in delavcev, sta se začela Pašić in Pribičević sporazumevati z bolgarskim rabljem Cankovom, z bojarom-krvosesom Bratianujem ter se pogajati s poljskimi veleposestniki, s češko in pribaltijsko gospodo. Nasto-

pajoča nevarnost sili vse parazite, da odložijo medsebojne prepire in se združijo zoper kmete in delavce.

Načrti Pašića v Albaniji, kjer je pri njegovi pomoči in pri podpori Angležev prišel na oblast veleposestnik Ahmed-beg-Zogu,⁴ so razkrinkali roparsko politiko imperialističnih držav na Balkanu. Iz hvaležnosti do svojih pokroviteljev, angleških kapitalistov, jim začenja Ahmed-beg-Zogu razdajati prirodna bogastva albanskega naroda. To pa vzbuja zavist ameriških, francoskih in italijanskih kapitalistov, ki se trudijo strmoglaviti pristaše Pašića in Chamberlaina ter ustoličiti v Albaniji svoje hlapce. Kajpak, zaradi spopadov roparskih imperialistov bo spet tekla kri albanskih kmetov. In podobno politiko hočejo izvajati Pašić, Cankov in Bratianu na vsem Balkanu. Če ostaneta Pašić in Pribičević še naprej na oblasti, pomeni to za kmete novo vojno in spet bodo kmetje topovska hrana, spet bodo pobijali eden drugega, v korist te ali one skupine imperialističnih razbojnikov.

Po navodilih lorda Chamberlaina se vsa imenovana družina Pašića, Cankova, Bratianuja in Mihalokopulosa — rablja grških kmetov — trudi, da razbije vse kmečke in delavske organizacije na Balkanu in s tem zagotovi politiko »črpanja znoja in krvi« iz balkanskih kmetov in delavcev. Delovnemu ljudstvu Balkana ponovno preti črna reakcija in divji teror.

Iz tega položaja je edina rešitev in edini izhod, da se združijo vse sile delovnih ljudi na Balkanu s ciljem, strmoglaviti oblast kapitalistov in veleposestnikov. Če ne bo bratskega bojvnega bloka kmetov in delavcev vsega Balkana, lahko kmetje in delavci vsake dežele posebej doživijo poraz.

Nastopa čas in kmalu bodo kmetje vseh balkanskih držav in narodov pred izbiro, ali naj še naprej dajejo vojake in plačujejo davke ter tako podpirajo oblast svojih smrtnih sovražnikov.

Boj je neizogiben. Že vnaprej morajo kmetje in delavci Balkana razmisliti in se zmeniti za metode in sredstva tega boja. Veleposestniki in kapitalisti so se že zgovorili, zato nastopajo v enotni fronti zoper kmete in delavce. V nasprotju z njihovo »ligo« morajo kmetje in delavci ustvariti svojo ligo delovnega ljudstva Balkana.

Glede na uspešen odpor velikosrbski fašistični klik Pašića-Pribičevića pošilja Kmečka internacionala iskrene čestitke kmetom Hrvatske in vseh narodov Jugoslavije ter poziva hrvatske kmete in kmete vsega Balkana pripravljati se na poslednji boj za strmoglavljenje sovražnikov ljudstva.

Pogumno naprej v boj za oblast kmetov in delavcev!

Dol z vlado Pašića-Pribičevića in vladami balkanskih hudodelcev!

Dol z vojno! Naj se pobratijo kmetje, delavci in vojaki!

⁴ Ahmed-beg-Zogu (1895—1961) je bil v letih 1928—1939 kralj Albanije. Svojo politično pot je začel kot polkovnik avstrijske armade. L. 1920—1924 je bil minister notranjih zadev in ministrski predsednik Albanije. Zaradi junijske revolucije 1924 z udeležbo kmečkih množic je moral zbežati v Jugoslavijo, od tu pa se je decembra 1924 z odredi reakcionarnih čet vrnil v Albanijo, strmoglavil meščansko-demokratsko vlado Fan Noli in ustanovil svojo samovlado. L. 1939, ko je Italija okupirala Albanijo, je zbežal v Grčijo. Umrl je v Parizu.

Naj živi balkanska federacija neodvisnih in enakopravnih kmečko-delavskih republik!

Naprej v boj za zemljo in za osvoboditev zaslužjenih narodov!

Kmetje in delavci vseh dežel, združite se!

Bratske, kmečke pozdrave!

Za predsedstvo Kmečke internacionale:

Član predsedstva in namestnik

generalnega sekretarja

Kmečke internacionale:

T. Dombal

Član predsedstva in vodja

kooperativne sekcije Kmečke internacionale:

M. Gorov

Namestnica organizacijskega sekretarja:

A. Bogajevskaja

Naslov: Moskva, Bojarski dvor

Naslov za brzojavke: Krestinterna, Moskva

Okrogli pečat:

Generalni sekretariat

Mednarodnega kmečkega sveta

Opomba:

Na ovojnici je naslov Albin Prepeluh, novinar, Ljubljana, in poštni žig Beograda z dne 8. marca 1925.

Komentar

Med zelo redkimi dokumenti iz moskovskih uradnih krogov, tudi sovjetske dobe, naslovljenimi naravnost na slovensko politično ali kulturno javnost, se nam z zgornjima pismima ponuja priložnost seznaniti se s cilji in namerami Kmečke internacionale s sedežem v Moskvi. Ta mednarodna organizacija pod okriljem Komunistične internacionale je poznala in priznala Slovensko republikansko stranko, pri ustanovitvi te pa je imel odločilno vlogo Albin Prepeluh, nekdanji socialistični ideolog, potem ko je zavrlo revolucionarno vrenje po prvi svetovni vojni. Sodeč po zgornjih pismih so moskovski voditelji te 'internacionale' očitno pričakovali, da bo po Radičevem primeru iz leta 1924 tudi Prepeluh včlanil Slovensko republikansko stranko v to internacionalo. To se ni zgodilo. Morda bi bil razvoj tudi prinesel takšno možnost in izpeljavo, če beograjska vlada, v odporu do hrvatskega nacionalnega gibanja, ki se je naslanjalo na večino hrvatskih kmetov, ne bi bila posegla po nasilju, se pravi z Obznano in zakonom o zaščiti države udarila po Hrvatski republikanski seljački stranki (HRSS). Kar je združena buržoazija konec leta 1920 z Obznano in avgusta 1921 z zakonom proti komunistom izvedla v odnosu do delavstva in

delavskega gibanja, tako se je zdaj ta dvojni reakcionarni primež lotil obračunavanja s kmečkim in nacionalnim gibanjem na Hrvaškem.

Ocena predsedstva Kmečke internacionale o položaju v Jugoslaviji in na Balkanu so bile v mnogočem upravičene, pisane pa so v zagonu takratnih let. Posebnih komentarjev ne potrebujejo.

Tudi obče rešitve, nakazane v pismih, so bolj ali manj upravičeno poudarjene. Le neučakanosti ni bilo takrat mesta. Prezgodaj piše v drugem pismu: »Nastopa čas in kmalu bodo kmetje vseh balkanskih držav in narodov pred izbiro, ali naj še naprej dajejo vojake in plačujejo davke ter tako podpirajo oblast svojih smrtnih sovražnikov. Boj je neizogiben.« Izbira je nastopila čez 15—16 let. V njej so se še najbolj izkazali kmetje jugoslovanskih narodov, ko so proti fašizmu in okupatorju segli po orožju.

Kar se tiče Slovenske republikanske stranke kmetov in delavcev, kakor se je oficialno imenovala, pojasnimo na kratko, da je nastala oktobra 1924, da je sprejela program HRSS in stopila s to stranko v federativno zvezo in da ji je bil načelnik Albin Prepeluh, tajnik pa Dragotin Lončar. Pri volitvah 8. februarja 1925 je dobila 20.426 glasov in tri mandate. Po kapitulaciji HRSS se je 20. junija 1925 združila s Samostojno kmetijsko stranko (Ivana Puclja) v Zvezo slovenskega kmetskega ljudstva z glasilom Kmeti list. Leta 1926 se je nova zveza preimenovala v Slovensko kmetsko stranko in sprejela nov program. Pri volitvah 11. septembra 1927 je ta stranka dobila 14.621 glasov in en mandat. Od leta 1931 se je vse bolj spajala s slovenskim delom bivše Samostojne demokratske stranke, kar je pospešilo njeno izginitev s političnega prizorišča. Prepeluhova pričakovanja, da bo kmečko gibanje postalo nositelj kmečke demokracije s trajnim političnim vplivom med Slovenci, so se izneverila.